

KLASSIKKO III: DAVID HUME (1711–1776)

ALAS LYÖKÄÄ KOKO VANHA MAAILMANKUVA!

Tapasin tulevan rakkauteni David Humen ensi kertaa iloisella kuusikymmenluvulla. M. A. Numminen oli tehnyt kirjollista mahtipontisuutta mukailevan laulun Humen tekstistä. Se kuului – mikäli oikein muistan – seuraavasti:

”Millaista hävitystä meidän tuleekaan tehdä kirjahyllyisämme! Ottakaamme käteemme esimerkiksi jokin jumaluusoppia, metafysiikkaa tai ranskalaista postmodernia filosofiaa sisältävä teos, ja kysykäämme itseltämme, sisältääkö se jotakin matematiikkaa koskevaa päättelyä? – *Ei!* Entä sisältääkö se mitään tosiasioita koskevaa empiirisen tieteen tuloksia. – *Ei!* Siis annettakoon tuo kirja liekkien saaliiksi: sillä se ei voi sisältää muuta kuin harhaa ja viisastelua!”

Skotlantilainen leskirouva Hume piti poikaansa Davidia harvinaisen teräväpäisenä, ja niin pojasta päätettiin kouluttaa lakimies. David luki kuitenkin mieluummin filosofien teoksia. Ilmeisesti jo seitsemäntoistavuotiaana David Hume päätteli, että filosofian ensimmäisin ja keskeisin kysymys koskee ihmisluontoa.

Humea on ollut tapana luonnehtia suureksi epäilijäksi. Hänen mukaansa emme oikeastaan koskaan pysty todistamaan mieleemme ulkopuolisen

maailman olemassaoloa, koska kaikki, mitä voimme kokea tai päätellä, on vain aivojemme aistimuksia. Humelle tämä ajatus ei kuitenkaan ollut kaiken loppu, vaan kaiken alku: tästä piti tehdä empiirisen tieteen empiirinen lähtökohta.

Hänen havaintojensa mukaan ihmisillä ja muilla eläimillä näytti olevan ”luonnollisia uskomuksia” (natural beliefs). Eli Luonto on varustanut kaikkein skeptisimmänkin filosofin pään synnynnäisellä vakaumuksella ulkomaailman todellisuudesta. Siksi niin aasit kuin ihmisetkin osaavat reaalielämässään olla kompastumatta tielleen sattuvaan esteeseen.

Hume arveli, että tiede ei ehkä koskaan pysty vastaamaan siihen, *miksi* meillä eläimillä on moisia uskomuksia. Meillä myöhemmin syntyneillä on etuoikeus olla viisaampia.

Olettakaamme, että näiillä aterioiden jänis huomaa metsänreunassa hiipivän ketun. Yhtäkkiä kettu katoaa korkeaan heinikkoon, eikä pupullamme ole siitä enää mitään aistihavaintoa. Jänis käyttää kuitenkin ”luonnollista uskomustaan”, jonka mukaan kettu on heinikon peitossakin tosiolevarainen olento – ja pötkii paikalleen.

Olettakaamme edelleen, että

syntyy geenimutaatio, jonka vaikutuksesta jonkun uusiojänniksen mieli toimii toisin eli kertoo, ettei heinikon takana olevaa kettua oikeasti ole olemassa. Poissa silmistä, poissa mielestä – don't worry, be happy. Siinä käy kuitenkin niin, että tällainen mutaatiojännis päätyy nopeasti ketun kitaan ja tekee tilaa humelaisille ”luonnollisia uskomuksia” kannattaville lajitovereilleen.

Näinhän Darwinin teoria luonnonvalinnasta selittää, miksi meillä ja muilla eläimillä on Hume kuvaamia ”luonnollisia uskomuksia” (tai ”tunteita”, ”intohimoja” ja ”järjen vaistoja”). Jänisesimerkki ei ole ollenkaan epähumelainen. Filosofit itse käytti ajatustensa painavimpina perusteluina kuvauksia muiden eläinten vaistoista, tunteista tai päättelykyvystä. Hume psykologiasta onkin sanottu, että se oli ”darwinistista ennen Darwinia”.

*

David Hume teki myös ensimmäisenä sen monia hämmästyttävän havainnon, että *tosiasioista ei voi loogisesti johtaa moraalisia velvoitteita*. Hume mukaan moraalit on tunteellinen asia. Tunteet puolestaan eivät johdu päättelystä: ne ovat ihmisen hyödyllisiä myötäsyttyisiä ominaisuuksia, joilla

luontoäiti on lapsensa varustanut. Hume oivalsi, että kaikki tekemämme moraaliarvostelmat ovat oikeastaan virhepäätelmiä. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että moraalitunteemme olisivat järjettömiä. Ne eivät ole irrationaaleja vaan arationaaleja. Humen mielestä ”järkenme on, ja sen tuleekin olla, vain tunteidemme orja”.

Uusin tunteita ja muita aivo-toimintoja koskeva tutkimus on pystynyt osoittamaan, että ihmis mieli toimii varsin humelaisilla periaatteilla ja että esimerkiksi Immanuel Kantin järjettä korostava moraalifilosofia on osoittautunut yksinkertaisesti virheelliseksi.

David Humen kirjoituksia ei voi suositella niille, jotka haluavat säilyttää lapsenuskonsa. Humen aikaisissa sivistyneistön piireissä oli suosittua todistella Jumalan olemassaoloa ns. suunnitelmaperustelulla. Kasvien ja eläinten pienintä yksityiskohtaa myöten tarkoituksenmukaiset rakenteet ovat kiistaton todistus siitä, että maailma on jonkun ihmisenkaltaisen järjellisen olennon suunnittelema.

Hume huomautti, että tottahan toki jänis loikkii ihmeteltävän nopeasti kettua karkuun – mutta missä olisivatkaan ne jänikset, jotka eivät loikkisi ihmeteltävän nopeasti? Ja mikäli maailma olisi jonkin ihmisen tapaisen järjellisen olennon luomus, eikö meidän tulisi samantien olettaa, että jumalia onkin monta? Että ne ovat yhdessä rakentaneet luomakunnan – pitkän ajan kuluessa, yrityksen ja erehdyksen menetelmällä? Näinhän ovat ihmisetkin omat saavutuksensa rakentaneet.

Entä aurinkokunnan ihmeellinen järjestyks? Hume

pyytää meitä kuvittelemaan, mitä tapahtuisi, jos valtava määrä ainetta yhtäkkiä heitetäisiin tyhjiyteen. Eikö Newtonin löytämä painovoima pakotaisi sitä järjestyseen juuri sellaiseksi avaruudeksi, jonka me nyt ympärillämme havaitsemme! Miksi ihmeessä meidän pitäisi olettaa, että juuri kaaos on aineen luonnollinen olotila? Humen mielikuvitus pystyi siis jo 1700-luvulla leikkitelemään parisataa vuotta myöhemmin löydettyllä Big Bang -teoriolla.

Humen mielestä oli varsin epätodennäköistä, että maailmassa olisi koskaan tapahtunut oikeita ihmeitä. Jos terve mies yhtäkkiä kuolee, se ei ole ihme sillä sitähän sattuu kaiken aikaa. Mutta jos kuollut mies herää henkiin, siinä olisi tosi ihme. Hume haluaakin alistaa kaikki ihmeet ajatustestien. Kumpi vaihtoehto on todennäköisempi: sekö, että kerrottu ihme (kuten kuolleista herääminen) on todella tapahtunut – vaiko se, että ihmeestä kertojat puhuvat omiaan tai ovat yksinkertaisesti erehtyneet.

Yksi ihme oli Humen mielestä kuitenkin kiistaton tosiasia: jokaisen tosi kristityn aito usko. Tämä jokapäiväinen ihme kääntää nurin kaikki kantajansa järjenjuoksun perusteet ja antaa tilalle lujan vakaumuksen sellaisesta, mikä on vastoin kaikkea kokemusperäistä tietoa. Humen ironiaa on usein lähes huomaamaton lukijan kanssa vaihdettu silmänisku.

Tieteessä Hume oli äärimmäisen radikaali ja oli siksi myös aikansa radikaalien yhteiskuntauudistajien rakastama ja ylistämä. Humen oma poliittinen kanta oli kuitenkin

lähinnä maltillisesti uudistus henkinen. Hän kavahti yhtä lailla niin uskonnollisia kuin poliittisia kiivailijoita. Nuoruutensa innossa Karl Marx julisti, että ”filosofit ovat vain eri tavoin selittäneet maailmaa, mutta tehtävänä on sen muuttaminen”. Humea tällainen asenne olisi kauhistuttanut. Hänen neuvonsa maailmanparantajille kuuluisi pikemminkin, että yrittäkää ensin selittää tämä maailma – silloin sen muuttamisessakin saattaisi säilyä jokin tolkku ja kohtuus.

Hume suhtautui epäillen myös sellaisiin uskonnollisiin tai poliittisiin uudistajiin, jotka toivoivat tulevaisuuden ihmisten muuttuvan kokonaan toisenlaiseksi – vaikkapa täydellisen epäitsekäiksi. Siksi hän epäili myös omaisuuden tasajakoon perustuvia utopioita: vaikka tasajako saataisiinkin aikaan, sen pysyttäminen yhteiskunnallisena olotilana vaatisi rajoituksia, jotka olisivat useimpien mielestä sietämättömiä.

*

Humen esseet ovat taianomaisia, täydellisiä muodoltaan ja vastaansanomattomia sisällöltään. Esseet ovat myös helpoin tie tutustua tähän filosofian, psykologian, taloustieteen ja historian kirjoittamisen mestariin. Tämänkertainen klassikonäyte on (hieman lyhentäen suomentamani) alkuosa Humen ”alkuperäistä yhteiskuntasopimusta” koskevasta kirjoituksesta. Aiheena ei ole sen vähäisempi asia kuin kysymys siitä, millä ihmeen oikeudella esivalta käskää ja pakottaa valtapäiriinsä sattumalta syntyneitä ihmispoloja.

Lutherille asia oli selvä, onhan Paavali sanonut, että ”tur-

haan ei esivalta miekkaa kanna”. Ja Lutherin mielestä tuota vallanmiekkaa tulee myös säälittä käyttää: ”Muutoinhan Jumala olisi antanut esivallan käteen ketunhännän!” Päivän tekstissä Hume myötäilee – omalla tavallaan – kirkkoisien ajatuksia esivallan taivaallisesta alkuperästä.

Kuuluisin esivallan historiaa koskeva kirjoitus lienee Rousseauin ”Yhteiskuntasopimus”. Mutta siinä missä ranskalainen filosofi runoilee menneisyyden tapahtumia omien yhteiskuntanäkemyksensä pähkylisiksi, pitäytyvät Hume ajatukset valtion alkupe-
räästä pelkästään tunnetuissa tosiasioissa. Tietenkin – olihan hän muun elämäntyönsä ohella yksi tieteellisen historiankirjoituksen perustajia ja paksun ”Englannin historian” tekijä. Tekstinäytteessämmekin hän

kritisoi aikansa filosofeja siitä, että nämä sekoittavat sen miten asiat ovat, omiin toiveisiinsa siitä miten niiden pitäisi olla.

Hume huomauttaa, että ns. yhteiskuntasopimuksesta voitaisiin puhua vain, mikäli ihmiset syntyisivät tähän maailmaan silkkiperhosten tavoin – että kulloinkin elossa olisi vain yksi sukupolvi. Todellisuudessa lajimme yksilöt putkahtavat tähän maailmaan yksi kerrallaan, ja jokaista vauvaa vastaanottamassa on valmis yhteiskunta. Yhteiskuntasopimuksia ei ehdotella kenellekään eikä kenenkään suostumusta kysytä.

Jos tarjolla oleva yhteiskunta ei sitten miellytä, ainahan voi lähteä muualle! Mutta voiko joku köyhä ja kielitaidoton käsityöläinen vapaasti valita, jättääkö synnyinmaansa vai ei? Hume mielestä meillä on yhtä

paljon valinnanvaraa kuin sillä petoksella laivaan värvetyllä merimiehellä, joka juotettiin kapakassa umpikänniin ja joka sitten heräsi krapulassa kaukana merellä. Hänelle tarjottiin kaksi vaihtoehtoa: joko liityt meihin tai astut ulos laivasta.

Hume kuvaama merimies tuo mieleen suomalaisen totaaliikieltäytyjän Arndt Pekurisen, jolle Suomen valtio tarjosi viime sodan aikana myös kaksi vaihtoehtoa: joko tartut aseeseen tai otat vastaan teloittajan luodit. Pekurinen poistui laivastamme.

Päivän teksti löytyy esimerkiksi vain kymmenen taalaa maksavasta aarteesta Hume, David (1993): Selected Essays. Sarjassa: The World's Classics, Oxford University Press.

HEIKKI SARMAJA

ALKUPERÄISESTÄ YHTEISKUNTASOPIMUKSESTA

Kaikki nykyiset puoluekannat näyttävät perustelevan olemisen oikeuttaan erityisillä filosofioilla ja spekulatioilla, joista sitten johdetaan niin poliittisia kuin käytännöllisiä tavoitteita. Maamme kaikki puoluekannat ovat näköjään kyhänneet esivallan alkuperästä oman versionsa, jolla kukin sitten puolustele – tai peittelee – ajamiaan asioita.

Yksi puoluekanta haluaa määrätietoisesti tulkita kaiken pyhäksi ja rikkomattomaksi. He johtavat kaiken esivallan alkuperän *jumaluuteen*. Samalla he julistavat pyhinhäväistykseksi jokaisen yrityksen muuttaa vallitsevaa hallitusjärjestystä. He eivät salli vähäisintäkään muutosta tuo-

hon järjestelmään – oli se sitten kuinka tyrannimainen tahansa.

Toinen puoluekanta taas perustaa kaiken esivallan *kansan* suostumukseen. Se olettaa, että esivallan takana on eräänlainen *alkuperäinen yhteiskuntasopimus*. Tällä sanattomalla sopimuksella alamaiset olisivat mukamas sitten siitä lähtien luopuneet oikeudestaan vastustaa hallitsijansa valtaoikeuksia – silloinkin kun he huomaavat tästä itse kärsivänsä. Sillä ovathan he aikoinaan, syystä tai toisesta, vapaaehtoisesti esivallan hänelle luovuttaneet.

*

Ajatus, että jumaluus on kai-

ken esivallan viimekätisin asettaja, on kiistaton totuus jokaiselle, joka vain hyväksyy ajatuksen yleisestä sallimuksesta. Tai myöntää, että kaikki maailmankaikkeuden tapahtumat ovat seurausta kerrallises-
ta ja kaukonäköisen jumalallisesta suunnitelmasta, joka palvelee Hänen perimmäisiä ja viisaita tarkoituksiaan. Koska hallinnon antama suojelus on tarpeen, jotta ihminen edes pysyisi hengissä, puhumattakaan siitä kuinka tärkeä se on mukavalle ja turvalliselle elämälle, on itsestään selvää, että tällainen suojeleva laitos, kuten esivalta, on ollut luoduilleen hyvää haluavan Olennon tahto ja tarkoitus.

Siitä lähin kun Hän esivallan

pystytti – ei niinkään erityisellä tai ihmeenomaisella asioihin puuttumisellaan vaan salatulla ja kaiken kattavalla vaikutuksellaan – ei ylintä hallitusvaltaa oikeastaan voida pitää si-jaishallituksena sen enempää kuin mitään muutakaan Hänestä johtuvaa voimaa tai vaikuttajaa voidaan pitää Hänestä riippumattomana valtuutuksena. Näin ollen, mitä tahansa todellisuudessa tapahtuukin, aina sen voidaan ymmärtää palvelevan sallimuksen kaiken kattavaa suunnitelmaa tai tarkoitusta. Niinpä jalomiehisellä ja lainkuuliaisella ruhtinaalla ei ole yhtään sen suurempaa oikeutta vedota valtansa pyhyyteen tai loukkaamattomuuteen kuin jollakin huonolla hallitsijalla.

Itse asiassa sama koskee myös vallananastajaa, ryöstäjää ja merirosvoa. Sillä sama jumalainen ylin toimitsija, joka syytä ja asioita harkittuaan antoi esivallan hyvien keisareiden Tituksen ja Trajanuksen käsiin, asetti kiistattomasti yhtä viisaalla, vaikkakin meiltä salatulla, harkinnallaan virkoihinsa Borgian ja Angrian. Nämä samat perimmäiset syyt, jotka kaikissa maissa ovat esivallan pystyttäneet, ovat vastaavasti asettaneet voimaan näiden valtioiden jokaisen lainsäädännön yksityiskohdankin. Ja samoin on myös pystytetty kaikki vallankäytön alemmatkin asteet. Näin ollen, kuka tahansa konstaapeli toimii yhtä jumalaisella valtuutuksella kuin kuningas, ja kuninkaan lailla on konstaapelilläkin hallussaan luovuttamattomia oikeuksia.

*

Mikäli tarkastelemme hallinnon varhaisinta alkuperää sel-

laisena kuin se vallitsi muinaisissa metsissä ja erämaissa, niin ovat ihmiset ja kansa olleet vallan ja lakien ainoana lähteenä. Rauhan ja järjestyksen taatakseen ovat he vapaaehtoisesti hylänneet synynnäisen vapautensa ja ottaneet vastaan lakeja vertaisiltaan ja tovereiltaan. Nämä ehdot, joihin he olivat valmiita alistumaan, julistettiin sitten ehkä kaikkien kuultavaksi. Tai sitten ne olivat niin itsestään selviä, ettei niiden erityistä julistamista pidetty vaivan arvoisena.

Jos tällaista asiantilaa halutaan pitää *yhteiskuntasopimuksena*, niin myönnettäköön, että kaikki hallinto on alkujaan perustunut sopimukseen ja että juuri kaikkein alkeellisimmat ihmiskunnan yhdistymiset ovat muodostuneet pääasiallisesti tästä periaatteesta käsin. Näin ollen tuskin maksaa vai-vaa ihmetellä, millä tavoin tällaiset vapausoikeuksiemme julistukset olisi aikoinaan merkitty muistiin. Niistä ei ole löytyvä pergamentteja, ja tuskin niitä edes kirjoitettiin puiden lehdille tai tuohen kappaleille, sillä kaikki tämä tapahtui kauan ennen kuin osattiin kirjoittaa tai hallittiin muitakaan sivistyneen elämän taitoja. Mutta tuollaisen sopimuksen voimme yhä jäljittää suoraan ihmisluontoon ja tasa-arvoon. Tai paremminkin johonkin, joka lähentelee tasa-arvoa, sellaiseen, minkä löydämme kaikista oman lajimme yksilöistä.

Onkin todennäköistä, että sopimukselle tai yksimielisyydelle ei tuolloin annettu mitään ilmaisua, jossa yleinen alamaisuus olisi todettu, sillä sellainen olisi ylittänyt tuolloisen villi-ihmisen käsityskyvyn. Kulloinenkin päällikön määrä-

ysvallan valtuutus oli noina aikoina erityinen tapaus ja se julistettiin vallitsevaksi vain kulloisenkin tilanteen pakottamana. Mutta päivä päivältä esivalta koitua hyöty tuli sitten kaikille yhä ilmeisemmäksi, ja tällaisen olotilan yleisyys tuli tavaksi. Tätä vapaaehtoista ja alati horjuvaa esivaltaa voidaan ehkä sitten kutsua, jos niin halutaan, "kansan suostumukseksi".

*

Mutta filosofimme tuskin tyytyvät edellä tehtyihin myönnytyksiin. He eivät tyydy toteamukseen, että esivalta kaikkein varhaisimmassa lapsuudessaan perustui suostumukseen, tai tarkemmin sanottuna kansan vapaaehtoiseen myöntäväisyyteen. He haluavat lisäksi julistaa, että se myös nykyään – näinä aikuisikäisen esivallan aikoina – yhä perustuu yksistään tuohon muinaiseen suostumukseen. He vakuuttavat meille, että ihmiset yhä syntyvät tasa-arvoisina, eikä heitä siten voitaisi vaatia tekemään liittoja ruhtinaiden tai hallitusten kanssa, elleivät heitä sitoisi tuon muinaisen *lupautumisen* velvoitteet ja pakotteet.

Koska yksikään ihminen ei ole valmis luopumaan luonnollisen vapautensa eduista antautumalla toisen alamaisuuteen ilman tuntuva vastapalvelusta, on puheena oleva lupaus käsitetty ehdolliseksi. Tuo lupaus ei heidän mielestään velvoita ihmistä mihinkään, ellei esivalta omasta puolestaan kohtele häntä oikeudenmukaisesti tai anna hänelle suojelusta. Esivalta on taannut alamaiselle nämä edut ikään kuin korvaukseksi alamaisuudesta. Eli mikäli esival-

ta ei onnistu lupaustensa täyttämässä, se rikkoo yhteisen sitoumuksen pykälää vastaan ja on näin muodoin vapauttanut alamaisensa kaikista uskollisuuden velvoitteista. Tällainen on siis kaikkien hallitusten esivallan käytön perusta – mikäli näitä filosofiota on uskominen. Ja vastaavasti he väittävät, että jokaisella alamaisella on oikeus nousta vastarintaan.

Mutta mikäli nämä järkeilijät katselisivat vähänkään ympärillään olevaa todellista maailmaa, ei heidän silmänsä saattaisi tavoittaa mitään, mikä vähääkään muistuttaisi heidän aatoksiaan. Päinvastoin, kaikkialla tapaamme ruhtinaita, jotka ovat julistaneet alamaisensa omaisuudekseen. Ruhtinaita, jotka julistavat hallitsemisensa ainoaksi oikeutukseksi menneisydessä tapahtuneen valloituksen tai vallanperimyksen. Samoin tapaamme kaikkialla alamaisia, jotka tunnustavat ruhtinailleen tällaiset oikeudet. Ja olettavat samalla olevansa syntymästään saakka velvollisia kuuliaisuuteen tätä ruhtinastaan kohtaan, aivan kuten tunnetaan kunnioitusta ja velvoitusta omia vanhempia kohtaan.

Kuuliaisuudesta ja alamai-

suudesta on tullut ihmisille niin tuttuja asioita, ettei suurin osa koskaan tutkiskele niiden syitä tai syntyjä – sen enempää kuin miettisi painovoimaa ja kitkaa tai muita yleisiä luonnon lakeja. Ja mikäli heidän uteliaisuutensa joskus sattuisikin heräämään, myöntyvät he kohta tunnustamaan velvollisuutensa ja alamaisuutensa esivaltaansa kohtaan, kunhan vain kuulevat kerrottavan, että he itse tai heidän esi-isänsä ovat jo pitkiä tai esimuistoisia aikoja olleet uskollisia vallitsevalle hallitukselle tai ruhtinaalle.

Suurimmassa osassa maailman maista on niin, että mikäli jollekulle pälkähtäisi päähän ryhtyä saarnaamaan oppia, jonka mukaan yhteiskunnalliset siteet perustuvat kokonaan vapaaehtoiseen suostumukseen ja keskinäisiin lupauxsiin, voimme olla aivan varmoja, että viranomaiset sulkisivat sellaisen saarnamiehen pikimmiten vankeuteen ja syyttäisivät häntä kapinan lietsomisesta tai kuuliaisuuden siteiden repimisestä. Elleivät tuon haurupään ystävät onnistuisi sulkemaan hänen suutaan ja estämään häntä levittämästä moisia hullutuksia.

Melkein kaikki nykyään val-

lalla olevat hallitusmuodot, joista on käytettävissämme edes jonkinlainen kirjoitettu selonteko, on alun perin perustettu joko anastuksella tai valloituksella. Tai kumpaisellakin, ilman vähintäkään teeskentelyä siitä, että kansa olisi oikeudellisesti suostunut tai vapaaehtoisesti alistunut alamaisiksi. Vieläpä kaikkein sopuisimmat tavat, joilla kansakunta voi saada itselleen vierassyntyisen hallitsijan – nimittäin naimakauppa ja periminen –, eivät ole kansan kannalta kovin imartelevia. Tällöinhän kansa luovutetaan ruhtinaalleen tämän mielihalujen ja etujen esineenä kuin kansaan myötäjäiset tai perintö.

*

Kirjoitukseni tarkoitus ei suinkaan ole kiistää kansan suostumukseen perustuvan hallinnon oikeudenmukaisuutta. Päinvastoin – näin syntyvä hallinto olisi varmaankin paras ja pyhin mitä kuvitella saattaa. Haluan vain tehdä tunnetuksi, että mainitunlaisia suostumuksia ei ole tähän mennessä erityisen viljalti annettu, eikä koskaan edellyttämässä täydessä laajuudessa.

DAVID HUME